

ПЕРЕДМОВА

Перед Вами авторський філософський словник. Це припускає суб'єктивність позиції, але з іншого боку, означає взаємозв'язок усіх термінів, а тому – цілісність книги.

Автори ставили перед собою завдання зробити не просто довідкове видання, що нарощує ерудицію, а книгу, що сприяє розширенню обріїв мислення й актуалізує філософський світогляд – самостійний, критичний, творчий і системний. Виконуючи таку задачу, автори надихалися словами Шеллінга: «Філософії не можна навчити, можна тільки спонукати філософувати».

На обкладинці цього філософського словника стоїть підназва: «людина і світ». Це означає, що книга насамперед висвітлює проблеми філософської антропології – філософії людської природи і філософії екзистенції – філософії людського існування в його унікальності і загальності. Особливе місце приділене осягненню екзистенціалів – вузлових ситуацій існування людини, що дарують їй відкриття сенсу життя, смерті і безсмертя; у відомому смислі цей словник може бути названий «словником екзистенціалів».

Це вимагало особливої метафоричної мови у викладі ряду статей, адже екзистенція пручається розумовому проникненню і незмінно вислизає від нього, відкриваючись тільки *розуму, що здатен пережити*.

Уважний читач знайде в цій книзі терміни, присвячені проблемам гносеології й онтології, етики й естетики, філософії культури, філософії статі та гендера.

У відношенні до всіх статей автори свідомо культивували принцип лаконічності, який у філософському словнику є найбільш очевидним принципом поваги до читача.

Сподіваємося, що книга виправдає Ваші очікування.

Назін Хамітов, Світлана Крилова

Київ, 25 квітня 2006 року.

*Присвячується Олесю Берднику
та Олегу Черногузу,
які відкрили для нас красу
справжньої української мови*

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Ця книга не просто авторський переклад відповідного російського видання. Перед Вами оновлений текст, у якому одні терміни були скорочені, а інші розгорнуті; з'явилося й дещо нове – термін «архетипи української культури».

Українська філософія на початку ХХІ століття потребує не лише нових контекстів, а й неологізмів – їй треба осмислювати зовсім новий світ і *по-новому осмислювати себе*. Створюючи такі неологізми, ми знали, що будуть дискусії. Отже, ми готові до дискусій.

Ми, наприклад, свідомо використовували термін «усамотнення», а не «усамітнення». В інших наших книгах є обґрунтування неологізму «усамотнення», маємо надію, що доцільність інших неологізмів обґрунтовується контекстом статей словника. В усякому разі ми переконані, що вони відповідають викликам часу.

Розвиток філософії неможливий без розвитку *мови* філософії. Саме розгортання мови філософії приводить до нових методологій. Значною мірою цей «Філософський словник» є розгортанням мови метаантропології – методологічної стратегії осягнення плюральності вимірів людського буття у світі та фундаментальних тенденцій еволюції людини і людства.

Українська філософія сьогодні як ніколи знаходиться у процесі оновлення і потребує креативності, неможливої без інтелектуальної пристрасності. А пристрасність, як відомо, породжує не лише відкриття, а й помилки. Усвідомлюючи це, ми відкриті для всіх щирих побажань.

Насамкінець хочемо виразити вдячність нашому видавцеві Олександрю Кривенку, якому належить ідея появи нашого «Філософського словника» в стихії української мови.

Назін Хамітов, Світлана Крилова

Київ, 30 березня 2007 року.

А

АВТОХТОННА КУЛЬТУРА – див. *культура автохтонна*.

АКТУАЛІЗАЦІЯ – термін сучасної філософської антропології, особливо *екзистенціальної антропології* та *метаантропології*, та психології особистості. Означає спрямованість особистості на творчий розвиток і на взаємодію з іншими особистостями за моделлю «Я – Ти». Дане поняття народжується у надрах «гуманістичної психології» під впливом ідей М. Бубера, М. Бердяєва, К. Ясперса і набуває поширення передусім у творчості Е. Шострома, А. Маслоу, К. Роджерса. Шостром протиставляє людині-маніпуляторів, яка використовує інших як об'єктів, людину-актуалізатора, що ставиться до Іншого як до неповторної особистості. Маслоу робить акцент на тому, що актуалізація є передусім самоактуалізацією – процесом вільного розгортання людиною глибинних сенсів та можливостей власного буття. Роджерс висуває вимогу сприймати будь-яку особистість як суб'єкта, а не об'єкта інструментального впливу, в усій повноті та неповторності її екзистенційного світу, що означає вихід за межі маніпуляції до актуалізаційно-діалогових стосунків.

Поняття актуалізації набуває в сучасній філософській антропології та філософії культури значення, що робить його протилежним поняттю «*об'єктивація*». Актуалізація як спрямованість на діалогові стосунки зі світом є кінцевим сенсом будь-якої об'єктивації – монологічно-уречевлюючої дії, її *інобуттям*. Таким чином, процес культуротворення можна розуміти як органічну взаємодію актуалізації та об'єктивації. Актуалізація – центральне поняття *актуалізуючого психоаналізу*, яке трактується як гармонія *духовності та душевності* у комунікації і внутрішньому світі особистості.

Н. Хамітов

АКТУАЛІЗУЮЧИЙ ПСИХОАНАЛІЗ – напрям психоаналізу, що був створений у Києві в останнє десятиліття ХХ століття на світоглядній і методологічній основі *екзистенціальної антропології* та *метаантропології*.

Актуалізуючий психоаналіз – це стратегія спілкування аналітика й пацієнта на рівні світоглядного діалогу, що приводить до розв’язання внутрішніх конфліктів, звільнення від психічних травм і комплексів; результатом цього є актуалізація особистості – розкриття глибинних можливостей людини у творенні свого життя. Принципи актуалізуючого психоаналізу були вперше розкриті Н. Хамітовим у дослідженні «Самотність жіноча та чоловіча» (К.1995). Актуалізуючий психоаналіз використовує та розвиває класичні положення З. Фрейда, К. Юнга, Е. Фромма, К. Хорні, Н. Кеппе, маючи при цьому низку принципових особливостей, що відрізняють його від інших напрямів психоаналізу.

По-перше, це аналіз проблеми внутрішньої самотності особистості, що стала вельми типовим феноменом для сучасної людини – особливо у пострадянському регіоні.

По-друге, це аналіз і корекція внутрішньої чоловічості й жіночості, які у своїх найвищих проявах виявляються як *духовність та душевність*.

По-третє, це аналіз впливу на особистість архетипів тієї чи іншої культури.

У 1998 р. створена Міжнародна Асоціація актуалізуючого психоаналізу, яка у 2001 р. була перейменована в Міжнародну Асоціацію актуалізуючого психоаналізу та *андрогін-аналізу*.

С. Крилова

АНАЛІЗ І СИНТЕЗ – фундаментальні стратегії *пізнання і творчості*, що припускають поділ цілого на частини й об’єднання частин у ціле. Аналіз – це такий уявний (а часом і фізичний) поділ цілого (предмета, явища, процесу) на частини, що дозволяє глибше зрозуміти природу цілого, а синтез – об’єднання частин у ціле, що дає можливість пережити ціле як живе й динамічне. Займаючись аналізом, людина використовує насамперед інтелектуальні здібності, у процесі синтезу вона актуалізує переважно інтуїтивно-почуттєву сферу.

Органічна взаємодія аналізу і синтезу – умова плідності будь-якого пізнавального і творчого процесу, особливо науково-дослідної діяльності. При цьому в конкретно-науковому і філософському пізнанні може спостерігатися домінування аналізу або синтезу.

Конкретно-наукове пізнання по своїй природі переважно аналізує, що роз'єднує світ і людину на досліджувані сфери. Доказом цього є органічність слова «аналітик», що, по суті, є синонімом слів «дослідник» і «експерт» у конкретних науках – особливо в тих, що наближені до політичної практики – політології, соціології і психології. Філософське пізнання, навпаки, є насамперед пізнання синтезуюче, що творчо об'єднує світ, розділений науками на предмети. Аналіз у конкретній науці безмежний, а синтез має свої межі, які є межами її предмета. У ситуаціях криз у конкретній науці виникає необхідність стати на нову, більш широку синтетичну основу, тому що попередня гальмує її розвиток. І тоді дослідник розширює межі методології і предмета своєї науки, і, роблячи відкриття, поглиблює стратегію синтезу. У результаті кризове буття науки наближає її до буття *теоретичної філософії*.

Єдність аналізу і синтезу широко використовується в сучасних школах психотерапії, яка не може обмежитися лише аналізом особистості, особливо в екзистенціальному психоаналізі, психосинтезі, інтегральному психоаналізі, *актуалізуючому психоаналізі*, *андрогін-аналізі*.

Н. Хамітов

АНАЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ – див. *психоаналіз*.

АНДРОГІН-АНАЛІЗ – (від грець. andros – чоловік, gin – жінка) – теорія і практика дослідження й глибинної корекції буття особистості та відносин між особистостями, через осягнення стратегій взаємодії екзистенціальної чоловічості як *духовності* і екзистенціальної жіночості як *душевності*. Андрогін-аналіз виник на початку ХХІ ст. на основі *актуалізуючого психоаналізу*.

На відміну від більшості напрямків психоаналізу, що ґрунтуються на метапсихології З. Фрейда – вченні про свідомість і позасвідоме, андрогін-аналіз, як і *актуалізуючий психоаналіз*, ґрунтується на *метаантропології* – вченні про буденне, граничне і метаграничне буття людини. Теоретичні основи андрогін-аналізу були вперше викладені в роботах Н. Хамітова «Межі чоловічого і жіночого: введення в метаантропологію» і «Філософія людини: від метафізики до метаантропології».

Смисловим ядром андрогін-аналізу є ідея про те, що екзистенціальна чоловічість та жіночість можуть взаємодіяти як конструктивно, так і деструктивно.

Як і в *актуалізуючому психоаналізі*, в андрогін-аналізі ключовою є ідея про те, що *особистість* є єдністю *духовності* і *душевності*, відчуження яких породжує внутрішню *самотність*.

У теорії андрогін-аналізу виділяються три фундаментальні стратегії взаємодії екзистенціальної чоловічості та жіночості у внутрішньому світі особистості і у відносинах між особистостями, які певною мірою корелюють із запропонованими в *метаантропології* поняттями *буденного*, *граничного* та *метаграничного* буття людини.

Перша стратегія визначається в андрогін-аналізі як стратегія екзистенціальний сексизм (стратегія домінанти). Це – стратегія домінуючої статі. Її природа полягає у розвитку чоловічості або жіночості в особистості чи парі за рахунок придушення своєї протилежності. У межах особистості стратегія домінанти можлива як при відповідності екзистенціальної та біологічної статі (пряма домінанта), так і при їх суперечності (зворотна домінанта). У випадку прямої домінанти маємо маскулінного чоловіка та фемінну жінку. З'єднані у сім'ю, такі чоловік і жінка рано чи пізно особистісно відчужуються, замикаючись у своєму шляху буття, а тому примітивізуючи його. Поняття зворотної домінанти окреслює буття фемінного чоловіка та маскулінной жінки. В обох випадках відбувається диспропорція особистісного зростання, яка призводить до зростання внутрішньої самотності. Для подолання цієї самотності потрібна глибинна корекція як темпів актуалізації чоловічості або жіночості, так і самої стратегії такого зростання.

Друга стратегія в андрогін-аналізі означається як екзистенціальний гермафродитизм. Це – стратегія середньої статі. Розвиваючись у річищі такої стратегії, людина або сім'я приходять до вирівнювання чоловічості та жіночості за рахунок гальмування їх зростання. Особистість з такою стратегією жертвує особистісною динамікою заради завершеності та безпеки. Свобода та любов як цінності в її бутті витісняються цінностями справедливості. Соціально-структурні стосунки стають більш значимими, ніж духовно-особистісні. У певних умовах екзистенціальний гермафродит може бути й харизматичним лідером. В даному випадку відбувається перехід від пасивного до агресивного буття екзистенціального гермафродиту. У межах патріархального суспільства екзистенціальний гермафродитизм дає людині можливість досягти успіху за рахунок сублімації афективних виявів чоловічості та жіночості. Проте рано чи пізно цей успіх